

УДК 373.2:7

Половіна О.А.,

доцент кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка,

кандидат педагогічних наук, доцент

ДИТИНА І МИСТЕЦТВО: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПОЛІХУДОЖНЬОГО РОЗВИТКУ

У статті висвітлено практичні рекомендації щодо поліхудожнього розвитку дітей дошкільного віку, представлено систему роботи, що ґрунтується на використанні мистецтва у роботі з дітьми; розкрито показники поліхудожнього розвитку дитини.

Ключові слова: поліхудожній розвиток, мистецтво, живопис, пізнавальний інтерес, ігрові вправи, педагогічні умови, показники.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми.

Залучення дітей до надбань національної та світової художньої культури здійснюється різноманітними засобами, серед яких важливу роль відіграють художні музеї, картинні галереї, виставкові зали. У сучасних дослідженнях, присвячених проблемі використання музейної педагогіки в розвитку дітей, і музейно-педагогічних програмах одним із пріоритетних завдань є розвиток інтересу дітей до культури й мистецтва.

Аналіз наукових досліджень, на які спирається автор. У педагогічній науці про виховання найменших громадян країни використовується термін «поліхудожній розвиток». Це пояснюється тим, що різні види мистецтва можуть відображати одні й ті самі явища оточуючої дійсності. Відповідно це зумовлює певні положення художньо-естетичного розвитку особистості:

- дитина може успішно розвиватися у кожному з видів художньої діяльності та творчості;
- колір, звук, простір, рух, форма як різноманітні прояви оточуючого світу тісно взаємопов'язані і здійснюють інтегрований вплив на розвиток особистості;
- інтегрований підхід передбачає врахування географічних, історичних, культурних факторів співіснування творів мистецтва

в єдиному потоці культури, врахування регіональних, національно-художніх традицій.

Ґрунтуючись на наукових розробках (Н. Зубарева, Л. Пантелєєва, Е. Фльоріна, Р. Чумічова та ін.), сформулюємо деякі рекомендації щодо залучення дітей до мистецтва:

- при недостатньому досвіді відвідування музеїв краще віддавати перевагу тематичним виставкам, поступово вводячи тематичні екскурсії в художньому музеї («Світ дитинства очима художників», «Магія пейзажу», «Казки на полотнах і в камені») та вільні подорожі по залах музею;

- попередньо слід обговорити з дітьми специфіку колекції художнього музею (що вони побачать в художньому музеї, навіщо люди бережуть і ходять милуватися картинами, скульптурами, навіщо діти й дорослі йдуть у музей);

- можна обмежити первинний похід короткою прогулянкою приміщеннями музею, відвідуванням однієї-двох зал, а надалі організувати подорож до однієї картини, повторне відвідування зали з визначенням того нового, що побачили й відчули діти;

- бажаний час відвідування складає 20–30 хвилин на початку накопичення досвіду до 40, а іноді 60–80 хвилин, у міру його набуття.

Недоцільним є акцентування уваги дітей на якій-небудь тематиці, одному стилі, жанрі мистецтва, вважаючи їх більш придатними для сприйняття дошкільниками. При виборі творів для розглядання на перших етапах потрібно віддавати перевагу мальовничим і скульптурним творам (найзрозуміліші, найцікавіші дітям), що реалістично відображають об'єкти навколишнього світу.

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені.

Вивчення теорії та практики дошкільного виховання переконує, що більшість старших дошкільників добре розуміють образ і настрій у пейзажному й жанровому живописі (казкові й побутові сценки близькі дитячому досвіду), відгукуються на натюрмортні зображення, у яких представлені знайомі їм предмети, виявляють цікавість до портретів дітей, молодих людей, жінок в ошатних сукнях, людей у позитивному емоційному стані, милуються зображенням тварин (Н. Зубарева, Т. Казакова, Н. Курочкіна, Л. Пантелєєва, Е. Фльоріна, Р. Чумічова). Важливо уникати полотен і скульптурних об'єктів, складних за тематикою та засобами виразності.

Більшість дітей старшого дошкільного віку трактують образ намальованого твору на предметно-побутовому рівні (Н. Зубарева), не пов'язують засоби виразності із задумом (чому обрані така форма, колір), деякі художньо-образотворчі ефекти сприймають буквально (не розуміють відблисків, світлотіні, перспективи).

Враховуючи ці особливості сприйняття художніх творів дітьми, не слід прагнути повного, з точки зору дорослої людини, прочитання художнього образу дошкільниками; можна допомогти їм запитаннями, але не варто наполягати на якому-небудь трактуванні твору або його частин. Проте у низці випадків рекомендуємо звертатися до провокаційних творів (складних, неоднозначних, нерозрахованих на даний вік), тим самим створюючи ситуацію підвищеної складності, проблемності, що активізує мислення, емоційні переживання дітей, їх прагнення вдивлятися у зображення.

Формулювання мети та завдань статті. Для збагачення духовної сфери старших дошкільників засобами мистецтва живопису визначено мету статті: розробити рекомендації щодо поетапної системи роботи з дітьми, висвітлити підготовчий, основний та інтерпретаційний етапи; запропонувати показники поліхудожнього розвитку дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Залучення дитини до світу мистецтва передбачає суб'єктивне сприймання художнього твору, розуміння його змісту, засобів виразності. Для отримання естетичної насолоди слід розвивати вміння бачити і розуміти прекрасне в природі, в доквіллі. З цією метою рекомендуємо застосовувати спостереження, що передуватимуть зустрічі з творами мистецтва, допоможуть викликати радість, подив, даватимуть можливість пізнати щось нове, викликати зацікавлення. Варто створити такі умови для сприйняття краси, щоб вона вразила дитину, пройшла крізь усі органи чуття, викликала радість, насолоду, натхнення, назавжди залишила слід у душі. У сприйнятті краси не можна поспішати, неспішність виключає байдужість. Будь-яке захоплення починається з мовчазного споглядання, адже мовчанням іноді можна сказати більше, ніж словами. Потім пропонуємо дітям вдихнути цю красу на повні груди, щоб вона потрапила в найглибші закутки душі. Радимо дітям прислухатися до себе: *«Відчуваєш? Ти став трохи іншим, тебе переповнюють нові почуття. Спробуй передати їх словами»*. Із дитячих

вуст злітатимуть слова захоплення. Допоможіть їм знайти в словнику насичені вдячністю красі слова: гарно! Чудово! Надзвичайно! Дивовижно!

Краса, яка сприймається усіма органами чуття, проникає глибоко в душу і назавжди оселяється там. Дивовижна краса світу, його емоційна душа із чутливими струнами барв відкривається перед дітьми через колір. У сприйманні кольору діти відчувають його красу всіма органами чуття: *дивуються гарячому temperamentу червоного кольору, захоплюються мелодійним співом зеленого, насолоджуються медовим смаком жовтого та свіжим подихом блакитного, зачаровуються терпким ароматом казкового фіолетового*. Щоб допомогти пропустити красу через себе, варто запропонувати дітям такий ігровий прийом: *перетворитися на колір, показати його настрій і розсміятися голосно, як червоний, лагідно посміхнутися жовтим, засумувати блакитним і заспокоїтись зеленню*. Здатність дитини глибоко відчувати колір допомагає краще розуміти навколишній світ, відчувати гармонію природи і милуватися її красою. Різноманітність відтінків зачаровує безмежними властивостями кольорів у створенні краси. Вихователь звертає увагу на їхнє багатство, особливості, дає разом із дітьми їм назву і заохочує до милування і насолоди відтінками, але не вимагає від дітей обов'язково запам'ятовувати їх, розпізнавати і називати.

Щоб навчити дітей під час спостережень самостійно виокремлювати мальовничі куточки природи, бачити предмети в цікавих ракурсах, радимо використовувати метод «Чарівні рамки» (вирізані з кольорового картону різні за розміром геометричні форми – округлість, квадрат, прямокутник), а також ігровий прийом «Розглядання з різних точок» (поблизу, відійшовши від предмета, переміщуючись лівіше, правіше, через імітацію бінокля, підзорної труби). Використання їх дає змогу сконцентрувати увагу дошкільників на певних конкретних об'єктах і явищах, побачити себе в ролі художника, який знайшов цікавий об'єкт і відтворив його у своєму творі. Так у більшості і народжується задум твору, який потім оживає у картинах.

Під час спостережень доцільно використовувати емоційні вправи: «На що схожа хмаринка?» (зверніть увагу дітей, що хмари можуть набувати найрізноманітнішої форми); «Який у повітря смак?»

(запропонуйте дітям уявно ковтнути, вдихнути весняне повітря й відповісти на запитання); «Як шумлять дерева?» тощо.

Зацікавлення та активізація творчості дітей стимулюється за допомогою різних засобів: серія розповідей, казок, історій вихователя про художника, живопис, картину, творчий процес («Хто такий художник», «Вигадана казка», «Великий художник – природа», «Казка осіннього дощу», «Розповідь про петриківський розпис»); мистецтвознавчі бесіди («Які бувають картини?», «Картина розповідає, запитує, дивує, кличе», «Майстерня художника», «Музей – місце, де живуть картини»); художньо-дидактичні ігри («Художній салон», «Виставка картин», «Знайди помилку», «Вгадай секрет кольору», «Секрет жесту, міміки, пози»); творчі завдання у малюванні (серія «Малюємо пейзажі, портрети, натюрморти»).

Спілкування вихователя з дітьми слід планувати у повсякденній діяльності, на прогулянках, у навчальній та самостійній художній діяльності в системах «Педагог – Картина – Дитина», «Картина – Дитина – Педагог», «Дитина – Педагог – Картина». Прийоми спілкування: мистецтвознавча розповідь («Діалог педагога з художником», «Діалог педагога з картиною»), спільні роздуми, філософування, розглядання репродукцій, слайдів, уявні подорожі, споглядання, уявне входження у картину. Неповторне враження справляє на дітей розглядання картини у супроводі музики (музика підказує те, що не зміг передати художник – шелест листя, дзюрчання води, спів птахів тощо).

Музика володіє великою силою навіювання. Але вміти сприймати музику – це справжній талант. Яким має бути слухання, щоб музика викликала естетичну насолоду? Музику потрібно використовувати часто, щоб вона увійшла в життя дітей і була пізнана ними. В основі естетичної насолоди музикою лежить уява, що допомагає пізнати музичну структуру, побачити і відчутти її настільки, щоб очікувати улюблену музичну фразу. Саме збіг очікування значимого і улюбленого фрагмента з реальним розвитком музичної фрази створює почуття задоволення. Під час слухання музики слід враховувати психологічні особливості дітей: їхню надзвичайну емоційну чутливість і здатність до чуттєвого сприйняття, завдяки чому дошкільникам легше, ніж дорослим, побачити кольори музики, відчутти її духмяність, смак, настрій. Щире слухання викликає бажання «увійти» в музику, злитися з нею в єдине ціле. Емоційність

дошкільників стимулює дії під музику: танці, хореографічні фантазії, заплуцення очей та візуалізацію музики, уявне малювання під музику тощо.

На другому, основному етапі головним завданням у плані збагачення духовної сфери є осмислення дитиною комунікативної функції мистецтва; транслявання педагогом зовнішньої настанови на можливість спілкування на матеріалі живопису; активізація інтересу до різного роду комунікацій. У роботі використовуються різноманітні засоби активізації комунікації за картиною: бесіди («Чому і для чого художники пишуть картини»), ігрові ситуації («Я художник», «Кому ти хочеш розповісти про картини?»), ігрові завдання, вправи, творчі монологи («Що цікавить мене у картині», «Як змінюється мій настрій», «Про що я думаю, коли мовчазно дивлюся на картину»), обговорення малюнків («На виставці малюнків»), екскурсії до музею, картинної галереї («Картини збирають людей»).

Для активізації вербального прояву власних вражень дітей можна використати низку прийомів: ігрову вправу «Відгадай» (дитина описує твір (картину, предмет), коли дорослий не може його бачити); ігрове завдання «Добери слова до картини (предмета)» (ця картина яка – тепла чи холодна? Весела або сумна? Голосна або тиха?); ігрову вправу «Що бачимо, чуємо, відчуваємо, переживаємо» (розповісти, що вони бачать, чують, які емоції випробовують, який настрій викликає у них твір); ігровий прийом «Домислювання» (придумати події до і після зображених на картині); ігровий прийом «Розмова з картиною (предметом)» (поставити запитання до картини, персонажів твору). Наприклад, при розгляданні портретного живопису поставити такі запитання: «Як тебе звати?», «Де ти живеш?», «Хто тобі подарував такий гарний капелюшок?»; при описі пейзажу: «У цьому чарівному лісі водяться ведмеді?», «Як кличуть цих ведмежат?», «Чому впала ця сосна?».

На третьому етапі вирішуються завдання розвитку комунікативних умінь, виховання культури спілкування між дітьми на матеріалі картин та власних малюнків. Для цього використовуються такі методичні засоби: художньо-дидактичні ігри, які моделюють різні ситуації спілкування («У художньому салоні», «Мої улюблені картини»); екскурсії до музею, на виставку картин; фантазування, імпровізація казок; вправи із психогімнастики, що супроводжуються музикою. Наприклад, вправа «Я – листячко» виконується

під музику П.І. Чайковського «Жовтень», яка допомагає *дітям рухатись повільно, плавно, нагадуючи вальс осіннього листя*. У вправі «Я – дощ» можна використати звуковий запис дощу. Відчуття, що виникають під час виконання вправи, допомагають дитині відтворити свій власний образ (предмета, явища, рослини або тварини) та наділити його певним характером, почуттям, настроєм.

Діти старшого дошкільного віку із задоволенням перевтілюються в образи і демонструють не лише їх особливості, але й нюанси настрою («Я – квітка», «Я – дерево», «Я – вітер», «Я дивуюся», «Я – зірка», «Я – звук», «Я – веселий гарбуз», «Сеньйор Помідор», «Лебідь»). Для перевтілення на щасливу квітку у вправі «Я – квітка» дитину слід підвести до розуміння, що кожна людина нагадує якусь квітку. Життя квітки починається з маленького насіннячка в пухнастій теплій землі. Яку позу потрібно прийняти, щоб відчутти себе маленькою насінинкою? Інтуїція підказує дітям позу ембріона: сидючи навпочіпки, дитина обхоплює коліна руками і схиляє голову. Згодом, наслідуючи рослини, вони підіймаються тоненьким стеблом до сонця, розкривають щирі обійми зеленого листя, насичуються теплом, дощем і готуються подарувати щастя. І ось настала чудова мить, коли квітка дарує світу найдорожче і найяскравіше – щиро розкриває свій пуп'янок і посміхається яскравими барвами. Її ніжні пелюстки сповнені великої любові до світу, і дитина кружляє у щасливому вальсі під звуки музики П.І. Чайковського «Вальс квітів».

Поліхудожній розвиток дитини передбачає, що значну частину роботи по ознайомленню з мистецтвом у зібраннях музеїв, на виставках здійснюють батьки. Тому співпраця з батьками передбачає збагачення їх компетентності під час консультацій, семінарів-практикумів, оглядів «Знайомство з художником і його творами», «Уявне входження в картину», «Шлях до мистецтва», «Музеї Києва».

Успішність роботи значною мірою залежить від особистості вихователя та його ставлення до роботи з дітьми: щоб зрозуміти дитину, треба самому в душі залишатися дитиною. Лише вихователь – друг, партнер, який виразно демонструє власне ставлення до мистецтва, ділиться своїми почуттями, може пробудити в душі дитини справжній інтерес до духовних цінностей.

Збагачення духовної сфери дітей дошкільного віку, їх поліхудожній розвиток без спеціального педагогічного стимулювання

внутрішніх сил дитини відбувається повільно та менш ефективно. Для оптимізації поліхудожнього розвитку необхідне створення таких *педагогічних умов*: 1) відбір змісту, доцільного для розв'язання освітніх завдань, доступного й цікавого для сучасних дошкільників; 2) єдність і взаємозумовленість розвитку інтересу, збагачення уявлень, удосконалення творчих і виконавських умінь художньої діяльності, художньо-естетичних і пізнавальних здібностей; 3) розвиток у єдності когнітивних, емоційних, вольових і творчих проявів інтересу; 4) інтеграція емоційно-естетичного й пізнавального в процесі спілкування з мистецтвом; 5) збагачення досвіду дослідницької діяльності, умінь ставити пізнавальні запитання, виділяти протиріччя й проблеми; 6) варіативність використовуваних методів і прийомів активізації інтересу до творів мистецтва; 7) визнання права дитини на власне бачення, трактування творів, подій, явищ, прояв власних інтересів; 8) активізація творчої ініціативи, самостійності, переваг дітей, їх індивідуальності; 9) послідовна, доцільна й дієва взаємодія із зацікавленими суб'єктами (музейними педагогами, бібліотекарями, митцями), включення (а не залучення) батьків у розв'язання даних завдань; 10) насичення предметно-розвивального середовища матеріалами, предметами, що забезпечують ініціювання інтересу дітей до пізнання світу мистецтва, відвідування музею, активізують творчу й дослідницьку діяльність, стимулюють колекціонування.

Висновки, рекомендації, перспективи подальших досліджень.

З метою перевірки рівня поліхудожнього розвитку дитини пропонуємо орієнтуватися на такі показники: розвинута творча уява і здатність «входити» в умовні ситуації; захопленість діяльністю; щирість, правдивість, безпосередність переживання; наявність спеціальних художніх здібностей (образне бачення, поетичний та музичний слух тощо); зміна мотивів діяльності, яка приносить задоволення власними результатами; виникнення потреби у творчості та прагнення її реалізації.

Рекомендуємо також показники, які характеризують способи творчих дій дітей: доповнення, зміни, варіації, перетворення знайомого матеріалу, застосування відомого у нових ситуаціях, створення нових комбінацій із знайомих елементів; самостійні пошуки, спроби кращого вирішення творчого завдання; знаходження нових, оригінальних прийомів вирішення, самостійність, ініціатива; швид-

кість реакцій, винахідливість у діях, орієнтування в нових умовах, побіжність (швидкість), гнучкість.

Якість художньої діяльності характеризують такі показники: знаходження адекватних засобів виразності для втілення образу; «індивідуальний почерк» малюнків, своєрідна манера виконання та характер виявлення свого ставлення; відповідність малюнків елементарним художнім вимогам.

Перспективним напрямом подальших досліджень може стати деталізація поліхудожніх вмінь, які мають бути сформовані у дитини старшого дошкільного віку, а саме: сприймати та емоційно реагувати на художній образ та засоби виразності в творах мистецтва різних видів та жанрів; самостійно створювати індивідуальні художні образи у різних видах художньо-естетичної діяльності; під час індивідуальної та колективної роботи інтегрувати різні види зображувальної діяльності; самостійно передавати сюжетну композицію, використовуючи різні її варіанти (фризову, багатопланову, лінійну) з елементами перспективи; оволодіти комплексом технічних навичок та умінь, мотивувати самостійний вибір матеріалів; брати участь в колективній роботі, планувати свою діяльність, давати мотивовану оцінку результатам.

Джерела

1. Кубанцева Е.И. Философские основания музыкально-эстетического воспитания / Е.И. Кубанцева // Искусство и образование. – 2001. – № 3 (17). – С. 17–27.
2. Современный словарь-справочник по искусству / науч. ред. и сост. А.А. Мелик-Пашаев. – М. : Олимп: ООО «Издательство АСТ», 2000. – 816 с.
3. Тагильцева Н.Г. Развитие самосознания ребенка средствами искусства (Идеи последнего столетия) / Н.Г. Тагильцева // Искусство и образование. – 2001. – № 3. – С. 13–16.

В статье освещаются практические рекомендации по полихудожественному развитию детей дошкольного возраста; представлена система работы, которая основывается на использовании искусства в работе с детьми; раскрыты показатели полихудожественного развития ребенка.

Ключевые слова: полихудожественное развитие, искусство, живопись, познавательный интерес, игровые упражнения, педагогические условия, показатели.

The article highlights practical advice on polyart development of pre-school children; reveals a system of activities that is based on the use of art in the work with children; presents indicators of child's polyart development.

Key words: polyart development, art, painting, cognitive interest, game exercises, pedagogical conditions, indicators.

УДК 378:373.2-053.4

Поніманська Т.І.,

*проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри педагогіки і психології
(дошкільної та корекційної)
Рівненського державного гуманітарного університету,
кандидат педагогічних наук, професор*

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПОЛІСУБ'ЄКТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито складові готовності майбутніх педагогів до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку в світлі нової редакції Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Відповідно до необхідності збагачення гуманістичними смислами фахової підготовки педагогів проаналізовано проблему полісуб'єктності освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, фахова підготовка вихователя, готовність до гуманістичного виховання, гуманістичні смисли, гуманістичне полісуб'єктне середовище.

Нова редакція Базового компонента дошкільної освіти в Україні (БКДО) звертає особливу увагу на становлення особистості дитини у соціумі. Виникненню просоціальних почуттів, які до старшого дошкільного віку перетворюються на мотиви поведінки, сприяє засвоєння певних зразків та вимог, що виявляються дорослими. У процесі спрямованого вихователем ціннісного ознайомлення із соціальним довіллям вчинки, що відповідають моральній нормі, набувають для дитини особистісного змісту, і тоді